

MEKÂN TASARIM ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN GELİBOLU MEVLEVİHANESİ

Deniz DEMİRARSLAN*

Özet

Dinî yapı olarak Mevlevihanelerin çeşitli bilim dalları içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu yapıların özellikle mekân özellikleri açısından irdelenmesi Mevleviliğin gelişiminin anlaşılabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle semahane planlamasının tarihsel gelişimi Mevleviliğin tarihi gelişimini yansıtmaktadır. Ne yazık ki çoğu Mevlevihanenin ana yapılarının ahşap olması sebebiyle yanmış, yıkılmış ve günümüze dek ulaşamamış olmasından ötürü Türk yapı sanatı içinde Mevlevihanelerin mimari gelişimini izlemek zordur. Osmanlının en önemli donanma şehri Gelibolu'da bulunan Gelibolu Mevlevihanesi 17. yüzyılda kurulmuş ve bu tarihten itibaren Mevlevi kültürü Gelibolu ve çevresinde yayılmıştır. Gelibolu Mevlevihanesi günümüze dek ulaşabilen semahane binası ve genel mimari özellikleri bakımından en önemli Mevlevihanelerden biridir. Ayrıca, Gelibolu Mevlevihanesi günümüzde halen daha sema törenlerinin gerçekleştirildiği bir mekân olduğu için önemli bir eserdir. Bu çalışmada öncelikle Mevlevihanelerin mimari özellikleri incelenmiş; Gelibolu Mevlevihanesi ile ilgili yazılı kaynaklar ve rölöve çalışmaları araştırılmış; gözlem metodu ile mekân özellikleri tespit edilmiş ve sonuçta yapının mimari künyesi oluşturulmuştur. Sonuç olarak, Gelibolu Mevlevihanesi örneğinde Mevlevihanelerin mekânsal oluşumu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu, Gelibolu Mevlevihanesi, Mevlevihaneler, Mevlevilik, dinî yapı

GALLIPOLI MAWLAWI LODGE IN TERMS OF SPATIAL DESIGN FEATURES

Abstract

Mawlawi lodges as religious buildings have an important role in various branches of science. In particular, to analyze the spatial properties of these structures has a great importance in understanding the development of Mawlawi order. Especially, the historical development of semahane planning reflects the historical development of the Mawlawi order. Unfortunately, many Mawlawi lodges made of wood burned, destroyed and have not survived until recent day. For this reason, it is difficult to observe the architectural development of Mawlawi lodges in Turkish architecture. Gallipoli Mawlawi Lodge, was located in the most important Ottoman navy city, had been founded in 17th century and after that Mawlawi culture has begun

* Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İzmit –Kocaeli/Türkiye,
demirarslandeniz@gmail.com
DOI:10.12973/hbvd.72.132

to spread in Gallipoli and the surrounding area. Gallipoli Mawlawi Lodge is an important building because it is a space in which sema ceremony has been still done. Gallipoli Mawlawi Lodge is one of the most important Mawlawi lodges in terms of semahane building and its general architectural features which have survived until today. Firstly, in this study, Mawlawi lodges are examined in terms of architectural features. Secondly, the written sources and survey studies are examined about Gallipoli Mawlawi Lodge. The spatial properties are determined by observation method. Finally, an architectural imprint is written for this building. As a result, the spatial formation of Mawlawi lodges is examined on example of Gallipoli Mawlawi Lodge.

Key Words: Gallipoli, Gallipoli Mawlawi Lodge, Mawlawi Lodges, Mawlawi, religious buildings

1. Giriş

Mekân kavramının ortaya çıkışında insanların bir araya geliş nedenleri önemli bir unsurdur. M.Ö. 1.yüzyılda yaşamış Romalı ünlü mimar Vitruvius'a göre insan-noğlunun ilk kez bir araya gelerek bilinçli toplantılar yapmasının ve sosyal ilişkiler geliştirmesinin kaynağı ise ateşin keşfidir (Vitruvius, 2005: 10). Ateş çevresinde barınma ve yaşamsal günlük ihtiyaçların karşılanmasının dışında tapınma ihtiyacı mekân oluşumunu sağlayan en önemli unsurlardan birisidir. Göbeklitepe ve Stonehenge tapınakları bu ihtiyaç sonucu inşa edilen ilk mekânlara verebileceğimiz en güzel örneklerdir. İnsan hayatına anlam kazandıran, değerler hiyerarşisinde insana yol gösteren, anlamı insanı aşan ve aynı zamanda insanı içine alan kutsal bir düzenin varlığına inanmak olarak tanımlanan din olgusu (Güler, 2005: 2) bağlamında insan-noğlu çeşitli mekânlarda bir araya gelerek inanç ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Dolayısıyla dinî mekân inşa etme ve tasarlama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Çeşitli din ve mezheplere göre şekillenen ve dinler ile mezheplerin temel ilke ve özelliklerine göre planlama unsurları belirlenen dinî yapıların temel tasarım ilkelerinin belirlenmesinde dinî törenlerin yapılış biçimleri birincil etken olup mekânlar bu törenlerin gerçekleştiriliş şekline göre biçimlenmektedir. 20. yüzyılın ünlü mimarlık tarihçisi Kostof'a göre (1992: 251) bu durum şöyle açıklanmaktadır: "Özellikle tek Tanrılı dinlerde ortak nokta, dinî mekânların bir toplanma yeri olarak algılanmış olmalarıdır. Cemaat mimarının kendisini oluşturur".

Bu durum özellikle İslam dinine göre yapılmış mekânlarda daha fazla görülmektedir. Türk mimarisinde dinî mekânların aşırı süsten uzak, cemaatin toplanmasına olanak verecek ve sadeliğin hüküm süreceği şekilde tasarlandığı görülmektedir. Yapıların inşa edildikleri dönemlerin mimari özellikleri ise bu biçimlenişe etki eden ikincil unsurlardır. Dinî mekânların biçimlenişinde, dinî eylemler tasarımı salt yönlendiren unsurlar olduğu için çoğunlukla planlamanın iç mekândan dış kabuğa doğru bir gelişim geçirdiği görülmektedir. Dolayısıyla dinî yapılarda iç mekân tasarımı ve mekân özellikleri önemli olup dinî yapıların mekân özelliklerinin incelenmesi mi-

marlık, iç mimarlık, sanat tarihi, ilahiyat gibi farklı bilim dallarından araştırmacılar tarafından sıkça ele alınan bir konu olmuştur.

Dinî yapılar arasında Mevlevihanelerin bu belirtilen bilim dalları içinde önemli bir yeri olmakla beraber; bu yapıların özellikle mekân özellikleri açısından irdelenmesi Mevlevihanelerin mekânsal gelişimi ile Mevleviliğin gelişiminin birlikte anlaşılabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bilhassa semahane planlamasının tarihi gelişimi Mevlevi tarikatının adap- erkânıyla, teşkilatın kuruluşundaki tarihi gelişimi yansıtmaktadır. Ne var ki çoğu Mevlevihanenin ana yapılarının ahşap olması sebebiyle yanmış, yıkılmış ve günümüze dek ulaşamamış olmasından ötürü Türk yapı sanatı içinde Mevlevihanelerin mimari gelişimini izlemek zordur. Bu bağlamda Mevlevi dergâhları içinde dünyanın en büyük Mevlevihanesi olarak da tanımlanan ve günümüze dek ana yapısı muhafaza edilen Gelibolu Mevlevihanesi'nin mekân tasarımı açısından irdelenmesi Mevleviliğin ve Mevlevihanelerin mekânsal oluşumunun gelişimini yansıtmaya açısından önemlidir. Öte yandan Gelibolu Mevlevihanesi'nin mekânsal özelliklerinin incelenmesi ile Gelibolu ve yakın çevresindeki tarihsel, sosyal ve kültürel gelişimin de gözden geçirilmesi mümkün olacaktır. Bu amaçla öncelikle bir dinî yapı olarak Mevlevihanenin mekânsal özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir.

2. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı dönemlere göre mimari ve mekânsal düzenlemeler açısından farklılıklar gösteren Mevlevihanelerin tasarım özelliklerinin irdelenerek Mevlevihanelerde mekân planlama anlayışının örnekleme üzerinde belirlenmesi ve Mevlevihanenin inşa edildiği dönem ve çevrenin sosyo- kültürel ve ekonomik yapısı ile ilişkilendirilerek incelenmesidir. İnceleme örneği olarak Gelibolu Mevlevihanesi seçilmiş bulunmaktadır. Büyüklüğü, semahane yapısının günümüze dek ulaşabilmiş olması gibi özelliklerinin yanı sıra çevresel konumu, dönem özelliklerini yansıtmaması ve hakkında çok fazla yazılı kaynağın olmayışı, mevcut kaynakların ise yapının mekân özelliklerinden ziyade dergâhın işleyişini anlatan kaynaklar olması nedeniyle bu dergâhın örnek olarak seçilmesinde etken olmuştur. Gelibolu Mevlevihanesi hakkında Evliya Çelebi seyahatnamesinde bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bu Mevlevihane'nin "Ağazâde Dergâhı" ismiyle anıldığından bahsetmektedir (Dağlı, Kahraman vd., 2001: 163, Kahraman, 2010: 161). Baha Tanman (1991), Bârihüdâ Tanrikorur (2000), Gülgün Erişen Yazıcı (2009), Mehmet Zeki Pakalın (1993: 515), Mehmet İrdesel (2003: 101-103) gibi araştırmacıların da Gelibolu'daki dinî mimari eserler ve Mevlevihane ile ilgili ya da bu Mevlevihane'den söz eden eserleri bulunmaktadır. Ayrıca Münevver Ayaşlı'nın "Pertev Bey'in Üç Kızı, İki Kızı ve Torunları" isimli roman serisinde (2011: 233- 234) "Ona uzaktan bağlar bahçeler içinde meşhur ve muazzam Gelibolu Mevlevihanesi'ni gösterdiler. Burası kapalı, fakat

bozulmamış, harem dairesi, matbah dairesi, derviş hücreleri, bağı, bahçesi hepsi duruyordu ve bunların ortasında muazzam bir malikâne gibi asıl Mevlevihane... Birkaç eski Mevlevi dervişine rast geldi, hepsi ârif, zarif canlardı.” şeklinde bir tasvir ile Gelibolu Mevlevihanesi anlatılmaktadır. Yapının askeri garnizon sınırları içinde olması sebebiyle mimari anlamda incelenmesi uzun yıllar boyunca çok mümkün olamadığı için mekân oluşumuna ilişkin kaynaklar azdır. Mimar Erdiñ Parla tarafından 1980 yılında Mevlevihane'nin rölöve çalışmaları yapılmış ve yayımlanmıştır (Parla, 1980: 51-54). Mevlevihane'nin 1994- 2004 tarihleri arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce rölöve ve restorasyon çalışmaları yapılmış (Kafkas, 2010: 61) ve 2005 yılında ise Mevlevihane hizmete açılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle yukarıda adı geçen eserler incelenmiş; mimar Erdiñ Parla'nın rölöve çalışmaları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan son dönem rölöve çalışmaları karşılaştırmalı irdelenmiş, iç mekân özellikleri ile mimari oluşumu yerinde gözlemlenerek detaylı bir şekilde belirlenmiş ve elde edilen Mevlevihane'ye ilişkin mekânsal verilerin Mevleviliğin gelişimi ve aynı zamanda Gelibolu ve yakın çevresi ile tarihsel ve sosyo- kültürel açılarından ilişkisi irdelenmiştir. Bu bağlamda konuya ilişkin yazılı kaynakların geniş çaplı olarak incelenmesi söz konusu olmuş ve yapının mekânsal gelişimine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Bu kapsamda Mevlevihanelerin mekânsal özellikleri, Gelibolu'da Mevlevilik ve Gelibolu Mevlevihanesi'nin gelişimi ile mekânsal özellikleri incelenmiş ve sonuç olarak yapının mimari künyesi oluşturulmuştur.

3. Mevlevihane Tanımı ve Mekânsal Özellikleri

Selçuklu döneminde Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin ölümünden (1273) sonra oğlu Sultan Veled'in babasının düşüncelerini sistemleştirerek kendine özgü kuralları oluşturması ile kurmuş olduğu Mevlevi tarikatına (Demirci ve Ösen, 2012: 2) ait dergâhlara “Mevlevihane” ya da “hanikâh” denilmektedir. Samiha Ayverdi eserinde (2003: 184) “*Neydi bir Mevlevihane, neydi bir tekke, neydi bir derviş? Rufâî, Kadîrî, Mevlevi gibi ayrı isimler altında aynı ruha, aynı gayeye, aynı yürek yanığına sahip olan derviş için tekke, müşterek terbiyenin, müşterek görgünün, müşterek felsefenin pişirilip kotarıldığı bir ocak.*” olarak genel tanımlama ile tekke tanımını yaparak Mevlevihane kavramına da değinmiştir.

İlk Mevlevihanenin ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber; Hz. Mevlâna'nın yaşamında kullanılan birkaç derviş hücresi Mevlevihanenin çekirdeğini oluşturmuştur. Hz. Mevlâna'nın vefatından sonra ilk yapılan derviş hücreleri genişletilmiş ve semahane ile çebebi dairesi eklenmiştir.

Mevlevihaneler âsitâne ve zaviye olmak üzere iki tipte inşa edilmiştir. Osmanlılarda herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresi altında toplu olarak yaşadıkları, gelip geçenlere yiyecek, içecek ve yatacak yer temin ettikleri,

yerleşme merkezlerindeki veya yol üzerindeki yapılar olarak tanımlanan ve sayıları 100 civarında olan küçük dergâhlara sözcük anlamı “köşe” olan “zaviye” ismi verilirken (Ocak ve Faroqhi, 1986: 468); sayıları 15 civarında olan ve tam teşekküllü bir külliye yapısı niteliğinde inşa edilen dergâhlara ise sözcük anlamı “eşik, payitaht” olan “âsitâne” ismi verilmiştir. Çeşitli kaynaklarda zaviye ve âsitânelerin sayıları farklı verilmektedir. Bu durumun başlıca nedeni araştırmacıların bir kısmı bazı dergâhları âsitâne olarak kabul ederken, bazı araştırmacıların ise bu dergâhları zaviye olarak kabul etmesidir. Bu nedenle dergâhların sayıları bu çalışmada yaklaşık olarak belirtilmiştir. Âsitâneler tarikata girenlerin eğitim gördükleri bir okuldur. Âsitâne ile zaviye arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Zaviyeler âsitânelere oranla daha ufak yapılar olup bir çeşit dernek görevi üstlenmişlerdir. Zaviyelerde çile çıkarılmaması ve derviş yetiştirilmemesi de önemli farklılıklardır. Âsitânelerde eğitim görenlerin kaldığı, şehir dışından gelen dervişlerin konakladıkları bir çeşit misafirhane görevini de zaviyelerin üstlenmiş oldukları görülmektedir (Dizdarzade, 2010: 90).

Evrensel dostluk, ahlaklı ve barış içinde bir yaşamı insanlara aşlamak için âsitâne şeklinde inşa edilen Mevlevihanelerde ibadetin yanı sıra tasavvuf kültürüne ilişkin etkinlikler birincil eylem olup tasarıma etki eden bu özellik yapının bir külliye şeklinde planlanmasına olanak tanımıştır. Genellikle geniş bir bahçe içinde konumlanan bir âsitâne semahane, türbe, çilehane, hücreler, derviş ocakları, selamlık ve harem, kafes, matbah ve kiler mekânları yer almaktadır (Dayıoğlu, 2003: 27, Karpuz, 2010: 429). Büyükçe Mevlevihanelerin bir de kütüphaneleri bulunmaktaydı. Örneğin Konya Mevlana Dergâhının günümüze dek ulaşmış büyük bir kütüphanesi bulunmaktadır (Faroqhi, 2002: 204). Mevleviliğe adım atmak isteyen bir insan bu külliye 1001 çile dolu gün geçirir ve dedelerin kararı sonucunda derviş olurdu. Bir insanın derviş olma yolunda yapmış olduğu tüm ibadet ve eylemler ile sema törenlerinin gerçekleştirildiği bir mekân olmasının yanı sıra tasavvuf kültürü ile bilhassa musikinin geliştiği bir konservatuar görevi gören (Faroqhi, 2002: 23) Mevlevihanelerin aynı zamanda bilim, edebiyat, dil eğitimi, din ve felsefe, hat, tezhip, oymacılık ve hatta bahçivanlık konularında da eğitim ve araştırmaların yapıldığı mekânlar olmaları açısından Türk kültürüne etkileri büyük olmuştur (Seçkin, 2010: 2).

Bu değişik işlevler ele alındığında Mevlevihanelerin mimari açıdan: 1) İbadet ve eğitim bölümleri: Semahane, matbah-ı şerif, meydan-ı şerif ve kütüphane. 2) Ziyaret bölümleri: Türbe ve hazine bölümleri. 3) Yaşama bölümü: Selamlık, harem ve derviş hücreleri. 4) Servis ve dolaşım bölümleri: Mutfak, topluca yemek yenilen bir mekân olan “somathane”, hamam, gusülhane, tuvalet, ahır, vb. olmak üzere dört ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Görüldüğü üzere değişik işlevli çok sayıda mekânlar grubu olan Mevlevihanelerin planlanmasında semahaneler ana mekândır. Sema nizam ve intizam dairesidir, edep ve erkân, hendese ve ahenk orada birleşir. Kâinatın, gökyüzünün nizamı ile sema arasında benzerlikler bulunur (Kabaklı,

1987: 102). Semahane, Tanrıkorur'un eserinde (2000: 1) belirtmiş olduğu gibi miracı temsil eden ve külliye'nin merkezinde yer alan ana mekân olup aynı zamanda vakit namazlarının da kılındığı bir mescit niteliğindedir. Bunun yanı sıra bu mekânda mevlit, miracciye ve hatim cemaatleri gibi toplantılar yapılan, ayin icra edilen günlerde Mesnevi okunur ve sema mukabelesi yapılır. Sadece içinde gerçekleştirilen dini eylemler ve cemaatin toplanması açısından değil; aynı zamanda iç mekân özellikleri açısından da Mevlevihanelerin en ihtişamlı bölümü olan semahane'de kible duvarında mihrap, bazen bir minber ve mesnevihan kürsüsü, sema mahalli, etrafında misafir ve dervişler için mahfiller yer almaktadır. İnsanı Yaradan'a yaklaştıran ve yükselten sema ayini sırasında semazenler semaya başlamadan önce semahanenin çevresinde üç kez, sema boyunca da hem kendi etraflarında hem semahane etrafında dönerler. Post sema'ı olarak isimlendirilen son devirde semazenler dış halkaya girerler ve şeyh o zamana kadar durduğu posttan ayrıлып sema ederek semahanenin ortasına gelir. Semahanenin bu merkez noktasına "kutup makamı" denilmektedir (Gölpınarlı, 1983: 23). Dolayısıyla semahanenin planlanması bu dönme eylemleri ile gerçekleştirilen tören ışığında gerçekleşmiştir.

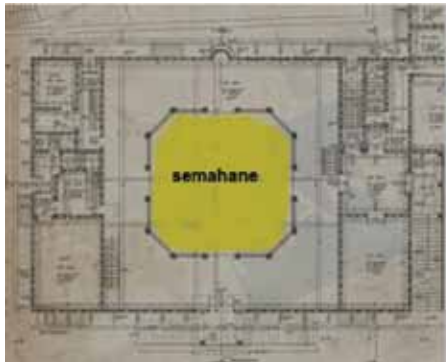
Tanrıkorur'a (1996: 207) göre Mevlevihanelerin 13. yüzyıldan 20. yüzyıla dek inşa edilen örnekleri incelendiğinde semahanelerin belli tarih dönemlerinde kullanılan malzeme ve plan şemaları bakımından diğer Mevlevihanelerle ortak mimari özelliklere sahip oldukları görülür. Bir semahanenin mimari planı inşa edildiği dönemdeki tarihi gelişimi yansıtır ve semahane – türbe ilişkisi, sema meydanının geometrik şekli ile semahanenin galerili ya da galerisiz oluşuna bağlı olarak plan özellikleri gelişim gösterir. Özellikle bir ayin haline geldikten sonra semanın her tekkede çeşitlilik makamı tarafından aynı şekilde icra edilmeye başlanmış olması semahane planlamasını belirli özelliklere uymak durumunda bırakmıştır. Sema mahallinin plan şeması için en uygun form sema törenindeki dönme hareketinden dolayı dairesel formdur. Akın eserinde (1990: 11) dinsel mimaride dairesel yerleşmenin yaşamın maddi koşullarına uymayan bir ülküsel tasarım olduğunu belirtmektedir. Evren, sistemli bir matematik ve geometri düzeni içerisinde dairesel olarak hareket etmektedir. Dairesel hareket eden bir mekanizmanın tıpkı onu yaratan yüce güç gibi sonu yoktur (Öztekin, 2012: 2140). Bu nedenle İslam tasavvufunda evren, sonsuzluk, Allah, ahiret, gök gibi anlamları da bulunan dairesel form Türk ve İslam mimarisinde sivil ve dinsel yapılarda planlamanın temel taşı oluşturulan merkezi mekân kurgusunu da oluşturmuştur. Akın eserinde (1990: 188) fiktif yönlere uygun olarak gerçekleştirilen bir ritüel olarak tanımladığı bu dönme hareketinin yapılmasına uygun biçimlerden bir diğerini de özellikle Bektaşî meydanlarında kare formlu plan olarak açıklamaktadır.

Dairesel formda planlanmış sema mahallerine en önemli örnekler Kütahya, Lefkoşa, Yenikapı, Bursa ile Manisa Mevlevihanelerinde mevcuttur. Kare veya dik-

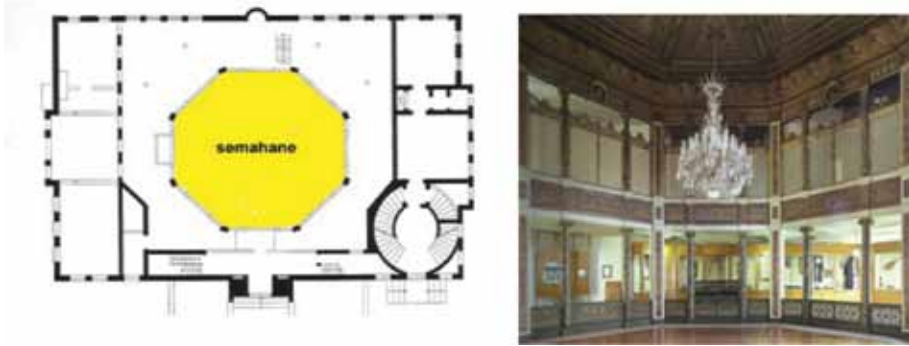
dörtgen planlı sema meydanlarında köşelerde ölü alanlar bulunmakta olup çokgen planlı olanlarda ise köşelerin biçimsel olarak yumuşatıldığı görülmektedir. Örneğin; Bahariye Mevlevihanesi'nin sema mahalli kare formda olup kenarların yumuşatıldığını, Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde ise kenarların 45 derece pahlandığını görmekteyiz (Resim- 1 ve 2). 17. yüzyıldan önce yapılan semahaneler dikdörtgen veya kare planlı iken; 18. yüzyıldan itibaren çokgen (Resim- 4) veya daireye yaklaşan planda, 19. yüzyılda ise dairesel formda yapılmıştır. Galata Mevlevihanesi'nin sema mahalli sekizgen formda iken; Gelibolu Mevlevihanesi'nin sema mahalli dokuzgen olarak planlanmıştır (Resim- 3 ve 7).

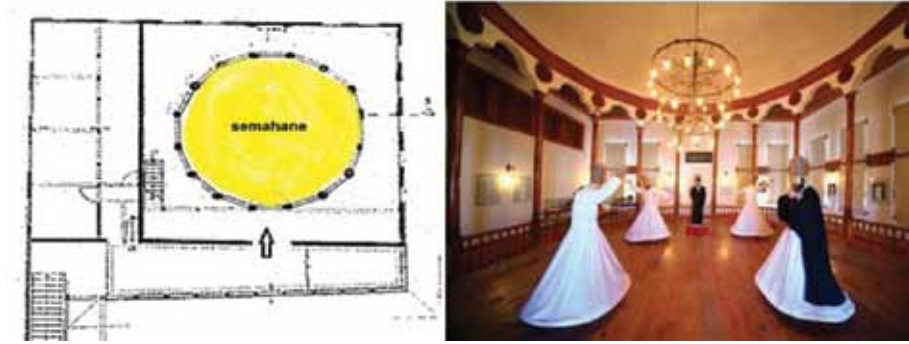
Resim 1: Solda Bahariye Mevlevihanesi planı (<http://www.akanttasarim.com/projeler/bahariye-mevlevihanesi-rolove-restitusyon-restorasyon-ve-cevre-duzenleme-projesi.htm>) ve iç mekânından görünüm (Songül Koç, 2012, http://www.giv.org.tr/media/dokuman/bahariye_mevlevihanesi.pdf).

Resim 2: Kasımpaşa Mevlevihanesi planı (http://www.hanartmimarlik.com/projeler_kasimpasamevlevihanesi.html) ve iç mekânından görünüm (<http://www.itusozluk.com/gorseller/kas%FDmpa%FEa+mevlevihanesi/436017>).

Resim 3: Galata Mevlevihanesi planı (Yücel, 1979: 135, Kuban, 2007: 645) ve iç mekânından görünüm (Kuban, 2007: 645).

Resim 4: Tokat Mevlevihanesi planı (Tanrıkorur, 1996: 215) ve iç mekânından görünüm (<http://www.restorasyonforum.com/haberler/tokattaki-tarihi-mevlevihane-mimari-yapisiyla-begeni-topluyor-t5117.0.html>).

Tokat Mevlevihanesi'nde ise sema mahalli 16 köşeli bir formdadır (Resim-4). Galerisiz semahaneler de olmakla beraber, özellikle mukabele günlerinde sema törenini seyretmek için Mevlevi tekkelerine olan ilginin artması sonucu, ihtiyacı karşılamak üzere mekâna galeriler eklenmiştir. Bu özellikleri barındıran Anadolu, Rumeli, Balkanlar, Kıbrıs gibi bölgelerde yapılmış çok sayıda Mevlevi dergâhı bulunmaktadır. Bu dergâhların arasında Galata, Yenikapı, Üsküdar, Beşiktaş, Bahariye, Edirne, Gelibolu, Manisa, Tokat, Afyon, Kütahya, Kilis, Lefkoşa ve Kahire Mevlevihanelerini önemli örnekler olarak sayabiliriz.

4. Gelibolu'da Mevlevilik ve Gelibolu Mevlevihanesi

Asya ile Avrupa arasında tarihin ilk dönemlerinden bu yana bir köprü vazifesi gören ve kuruluşu M.Ö. 12. yüzyıla dayanan Gelibolu şehri Traklar, Yunan koloni-

leri, Pers ve Makedonyalılar ile Romalıların etkisinde kalmış ve daha sonra Bizans Uygarlığı'nın önemli bir merkezi olmuştur. 1354 yılında Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın şehri fethetmesi ile Türkler Rumeli topraklarına ayak basmışlardır. Osmanlı egemenliğinde Gelibolu şehri 20. yüzyıla dek tersaneleri, yelken bezi imalathaneleri ve peksimethaneleri ile imparatorluğun donanma merkezi ve önemli eyaletlerinden biri olmuştur (Demirarslan, 2013: 445). Şemseddin Sami'nin Kamus'ul Alam (1889: 808-811) ve Ali Cevad'ın Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügâtü eserinde (1895: 676- 677) 20. yüzyılın başlarında Edirne vilayetinin önemli bir kasabası olarak belirtilen Gelibolu, kültürel ve sosyal yapısıyla özellikle tasavvuf kültürünün bütün zenginliği ile yaşadığı önemli bir şehir olup Halvetilik, Bayramilik, Celvetilik, Kadirilik, Rifailik, Nakşibendilik, Sa'dilik, Uşşakilik ve Bektaşilik tarikatlarının dışında Mevlevilik tarikatı şehrin sosyal yapısının gelişiminde büyük rol oynamıştır (Yazıcı, 2010: 508).

Gelibolu'nun Mevlevilik kültürü ile tanışmasının 17. yüzyılda Mevlevi tekkesinin açılması ile başladığı kabul edilirse de aslen daha eski dönemlerde Mevleviliğin izlerine bu şehirde rastlamak mümkündür. Gazi Süleyman Paşa'nın Gelibolu'yu fethetmeden önce zamanın Mevlevi şeyhinden dua aldığı Hoca Sadeddin'in "Hoca Tarihi" olarak da bilinen "Tâcü't- Tevarih" inde (1863) belirtilmektedir (Öztürk, 2001: 42-43). Zamanın Mevlevi şeyhi fetihten sonra himmetini eksik etmemiş ve bu şehirde bir tasavvuf kültürü yaşanması için desteklerde bulunmuş; böylelikle Mevlevihane kurulmuştur. Fetihden hemen sonra Gelibolu'da pek çok tekke ve zaviye de yer almıştır. Bahşızâde Sultan Tekkesi, Karacapaşa, Sinan Paşa, Tat Ahmed, Hallâc Ahmed tekkeleri ile Mûsa ve Ahi Devle zaviyeleri bunlar içinde en önemlileridir (Şimşek, 2007: 252). Evliyalar şehri olarak da bilinen Gelibolu'da bunların dışında 1407 yılında Hacı Paşaoğlu İskender Bey tarafından inşa edilen Azaplar Namazgâhı, Hallacı Mansur Makamı, Yazıcızade Mehmet Efendi'nin Muhammediye eserini kaleme aldığı Fener Mevkii'nde kayalara oyularak yapılan Çilehane, Yazıcızade Tekkesi (günümüzde mevcut değildir) gibi önemli yapıların varlığı bize mimari ve tasavvuf tarihi açısından şehrin zenginliğini ve önemini vurgulamaktadır. Özellikle Gelibolu 15. yüzyılın ikinci yarısında vakıfları olan çok sayıda cami, mescit ve tekkeye sahip olup tekkelerin büyük bir kısmının Bektaşiliğe mensup olduğu bilinmektedir. Günümüze dek ulaşmayan bu tekkeler arasında Fülül Baba, Ece Baba, İlyas Baba, Kara Baba, Karataşlı, El Tuten Baba, Çakmak Dede, Akkaş Baba tekkelerini ve Babalar Dergâhı'nı sayabiliriz (Şimşek, 2007: 256). Ancak yukarıda belirtmiş olduğumuz tarikatlar içinde Mevlevilik Gelibolu'da büyük ve haşmetli bir semahaneye sahip Mevlevihanesi ile kalıcı izler bırakmıştır. Gelibolu Mevlevihanesi'nden ise şair Ağazade Mehmed Dede ile Rahmetullah Dede, bestekâr Sâbir Pârsâ, edebiyatçı Neşâti Dede, neyzen Ali Ziya Dede ve Aziz Dede gibi büyük isimlerin yetişmiş olması

Gelibolu'nun kültürel yapısının zenginliğinin de birer kanıtıdır. Gelibolulu Mustafa Âli de bu şehirde doğan şair, tarihçi ve yazardır (Yazıcı, 2010: 512).

4.1. Gelibolu Mevlevihanesi'nin Kuruluşu

Gelibolu Mevlevihanesi'nin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 17. yüzyılda Ağazade Mehmet Dede tarafından Hamzabey Koyu mevkiinde kurulmuştur. 17. yüzyıl şehrin hem nüfus hem de sosyo- ekonomik yapı olarak ileri düzeyde olduğu bir dönemdir. 2009 yılı verilerine göre 45.000 nüfusa sahip olan şehrin 17. yüzyılda nüfusunun 20.000 dolayında olduğunu Fransız seyyah Laurent d'Arvieux'tan öğrenmekteyiz (Delespine, 1735: 442). Bu durum da bize şehrin 17. yüzyılda ne denli önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Şehrin tarihsel gelişimine ilişkin diğer bilgileri de Cristoforo Boundelmonti, Rouargue Kardeşler, Barlett, Cholet, Heawood gibi sanatçıların gravürleri ile (Türker, 2006: 175) bilhassa Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden öğrenebilmekteyiz. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Gelibolu'da çok sayıda derviş tekkesinin bulunduğunu ancak, hepsi içinde en mamur ve süslüsünün Celâleddîn-i Rûmî âsitâne tekkesinin olduğunu ve bir benzerinin bulunmadığını ifade etmiştir (Kahraman, 2010: 161). 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin ifadesine göre bu külliye 70-80 derviş hücre, semahane ve hizmet bölümlerinden oluşmaktaydı (Yazıcı, 2010: 509).

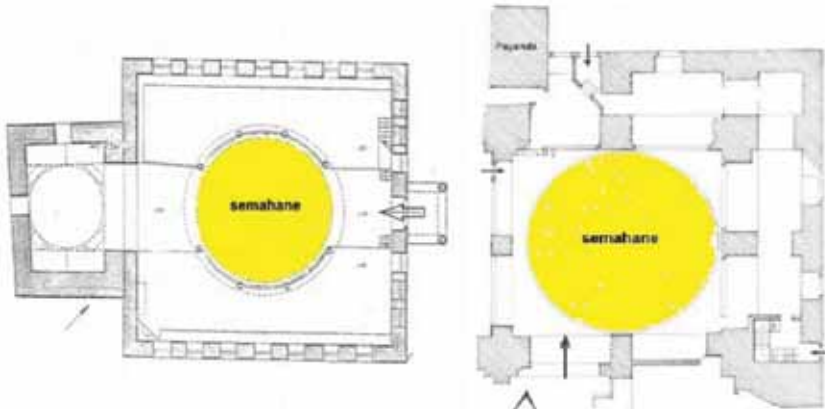
Gelibolu Mevlevihanesi üç kıtaya yayılan imparatorluğun tüm dergâhları içinde gerek büyüklüğü gerekse mekânsal özellikleri, bilhassa da semahanesinin ihtişamı açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Mehmet Zeki Pakalın'ın eserinde (1993: 515) Gelibolu Mevlevihanesi İstanbul ve Manisa'dan sonra üçüncü önemli Mevlevihane olarak belirtilirken 1908 yılındaki onarım sonrası ise Konya'daki merkezden sonra ikinci önemli dergâh olarak kabul edilmiştir (Seçkin, 2010: 13). Özellikle de plan kurgusu açısından Galata Mevlevihanesi ile benzerlikler taşıdığı yazılı kaynaklarda önemle belirtilmektedir (İrdesel, 2003: 110). Her iki Mevlevihane'nin semahane- türbe binası dikdörtgen planlı ve kübik olarak inşa edilmiş olup üzerleri kiremit çatıyla örtülmüştür. Ayrıca her iki Mevlevihane'nin sema meydanları da çokgen formundadır.

4.2. Gelibolu Mevlevihanesi'nin Mekân Özellikleri

Ünlü tarih araştırmacısı Pars Tuğlacı Gelibolu Mevlevihanesi'nin mimarının, eserleri arasında Mısır Çarşısı, Yeni Camii gibi şaheserler yer alan, saray baş mimarı Mustafa Ağa olduğunu eserinde (1985: 135) belirtirken; bu bilginin kesin olmadığını da Yazıcı (2009: 21) eserinde özellikle vurgulamaktadır. Külliye yapısının kapladığı alan açısından imparatorluğun en büyük Mevlevihanesi olarak kabul edilen ve mescit, han, mektep, yemekhane, 60 odalı harem dairesi, kütüphane ile semahane-türbe binalarından oluşan yapı toplam 33.000 m²'lik bir alana sahiptir (İslam Ansiklopedisi, 1996: 6). Konya'daki Mevlâna dergâhının 6225 m²'lik bir alanda kurulu

olması bize Gelibolu Mevlevihanesi'nin büyüklüğü hakkında bir fikir vermektedir. Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi şehir merkezinden uzakta inşa edilmiştir. Korent başlıklı mermer sütunlarla iki taç kapıdan duvarla çevrili külliye alanına girilir (Resim- 15). Taç kapılardan geçildiğinde geniş bir avlu, avlunun kuzeyinde 28, 6x 35 m. ölçülerindeki (Galata Mevlevihanesi semahane binası ölçüleri ise 28x 19 m' dir.) düz bir alana kurulmuş semahane- türbe binası, güneyinde "susanlar yurdu" anlamına gelen ve "hâmûşan" olarak isimlendirilen kabristan, doğusunda minareli mescit, derviş hücreleri, selamlık ve harem dairesi, yemekhane bölümleri yer almaktaydı (Resim- 8, Tablo- 1). Bu bölümler içinde sadece semahane- türbe binası ile iki taç kapı ve şu an askeriye tarafından kullanılan taş bina ile ihata duvarının bir kısmı günümüze dek ulaşabilmiştir. Hatta 2012 Şubat ayında ihata duvarının bir bölümü de aşırı yağışlar sonucu yıkılmıştır (<http://www.haberler.com/tarihi-gelibolu-mevlevihanesinin-bahce-duvari-3363207-haberi/>). Ayrıca, plan kurgusu açısından benzerlik gösterdiği Galata Mevlevihanesi ise eğimli bir arazi üzerinde kurulduğundan bu açıdan Gelibolu Mevlevihanesi ile farklılık göstermektedir. Türbe bölümünde Mevlevihane'nin ilk şeyhi Ağazade Mehmed Ded'e'nin mezarı yer almaktadır. Parla eserinde (1980: 51) Mevlevihane'nin çevresinde Mevlevihane'ye ek olarak bir aşevi, yoksullar ve dervişler için bir han ve çocuklar için bir okul bulunduğunu belirtmektedir.

Dış cephe düzenlemesi bakımından Tanzimat dönemindeki taşra özellikli Ampir sanatının genel özelliklerini taşıyan ve Kafkas'ın eserinde (2010: 62) dış cephe estetik kurgusunun Tanzimat Dönemi devlet dairelerini anımsattığı belirtilen semahane- türbe binasının (Resim- 8) plan kurgusu açısından Galata (Resim- 3), Yenikapı ve Bahariye Mevlevihaneleri (Resim- 1) ile benzerlik gösterdiği ve türbenin Kütahya, Yenikapı Mevlevihaneleri ve Mevlâna Dergâhı'nda olduğu gibi semahanenin yanında yer aldığı görülmektedir (Resim- 5).

Resim 5: Solda Kütahya Mevlevihanesi planı (Özönder, 1996: 87), sağda Konya Mevlâna Dergâhı planı (Bakırcı, 2007: 195, muze.semazen.net) görülmektedir.

18,8x 26 m ölçülerindeki sema mahalli bölümünün plan şekli dikdörtgen olup iç mekânda ölçüsü yaklaşık 155 m² olan ve diz boyu yüksekliğinde ahşap bir korkuluk ile sınırlanan sema mahalli ise yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere dokuzgen olacak şekilde planlanmıştır. Zemini ise cilalı ve çivisiz, lambalı parke döşemelidir. Etrafında misafir ve dervişler için züvvar mahfilleri ile cümle kapısının olduğu kısımda asma mıtrıh mahfili yer almaktadır. Sema mahallinin kenarlarında yenileme çalışmaları sırasında çıkan mezar taşları yerleştirilmiştir (Resim- 8, 9, 10, 14). Sema-hane binasının galerili olduğu ve dışarıdan iki merdivenle ulaşılan bir bacılar kısmı ile tali mekânların üst katta yer aldığı görülmektedir. Özellikle mukabele günlerinde sema törenini seyretmek için ilgi artınca ihtiyacı karşılamaya yönelik batı ve güney cephesinde yer alan mahfil mekânı kullanılmaktaydı. Zamanında minareli bir çatıya sahip mescitli bir yapı olduğunu da eski fotoğraflardan öğrenmekteyiz (Resim- 7).

Kesit genişliği 1 m olan kesme taş duvarlı, yığma sistemde inşa edilmiş binanın üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı olarak tabir edilen çatı sistemi ile örtülmüştür. Çatının üzerinde geçmişte yer alan Mevlevi sikkeli alem ise günümüze dek ulaşamamıştır. 1766'daki deprem sonrası onarım geçirdiğinden bu onarıma ait raporda semahanenin küfeki taşından yapıldığı belirtilmektedir (YAZICI, 2009: 82). Dış cephede zemin kotundan 1,20 m yüksekliğinde su basman kotu yapıldığı görülmektedir. Çatının iç kısmında ise en büyüğü sema mahallinin üzerini örten, çapları ise 50 ve 75' er cm ve başlık yüksekliği 1 m olan 13 adet sütunla taşınan sekiz adet 9,5 m çapında bağdadi kubbe yer almaktadır. Özellikle sema alanının üzerindeki kubbe dokuz adet korent başlıklı eklektik üslup özelliği gösteren ve kemerlerle birbirine bağlı sütunlarla taşınması açısından önemli olup aynı zamanda bu sütunlardan beş tanesi ahşap kirişlemelerle oluşturulmuş mahfil katının taşınmasına da yardımcı olmaktadır. Kubbe ve kemer birleşimleri "Türk üçgeni" olarak isimlendirilen pandantiflerle vurgulanmıştır. Köşelerde ahşap payandalarla desteklenen, metal kelepçe ve kenetler ile sütunlara bağlanan mahfil katına ise 28 rıhtlı ahşap bir merdiven ile çıkılmaktadır. Merdivenin ara sahanlığı ise ahşap sütunlar ile taşınmıştır (Resim- 9, 10, 11, 14). Birinci Dünya Savaşı sırasında cephanelik olarak kullanıldığı dönemde semahane binasının ahşap mahfil katının, merdivenin ve zemin döşeme kaplamalarının söküldüğü ve restorasyon sırasında yeniden yapılandırıldıkları bilinmektedir (Seçkin, 2010: 14).

18,78 m çapındaki büyük kubbenin eteklerinde Yenikapı, Bahariye ve Kütahtaya Mevlevihanelerinde olduğu gibi "Dâni semâ çe büved? (Semâ nedir; bilir misin?) mısrası ile başlayan sema gazeli 20 ayrı kartuş içine ta'lik hat ile yazılmış olup ilk yazılma tarihine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır (Resim- 12). İç mekânda yer alan diğer kalem işlerinde olduğu gibi bu yazılar da oksit sarı zemin üzerine kahve renk ile yazılmıştır. Restorasyon çalışmaları sırasında bu yazıların da elden geçirilmiş olması söz konusu olup Altuğ eserinde (2008: 167) bu gazelin restorasyon sırasında

sözcüklerin anlamını bozacak derecede yazım hataları ile bozulduğunu ifade etmektedir. İç mekâna mistik bir derinlik kazandıran kubbeler özellikle musiki için akustik açıdan elverişli bir ortam oluşmasına da yardımcı olmaktadır. Kubbe merkezi koyu lacivert renk üzerine sarı yaldızlı Türk bezeme motiflerinden birisi olan beş köşeli yıldız motifleri ile bezenmiştir. Yıldız motifleri kubbenin merkezine doğru küçülmemektedir. Adeta bir gökyüzü gibi işlenmiş bu kubbe ile sema mahallinin tasavvuf açısından ilişkisi kurulmuştur (Resim- 13). Kubbenin tam merkezinde güneşi temsil eden motif bulunmaktadır (Kafkas, 2010: 63). Kubbe altı dilime ayrılmış ve dilim araları lacivert çizgilerle ve turuncu renk ile belirtilmiş olup her dilim içi çini sanatında da kullanılan soyut motifler ile bezenmiştir. Kafkas eserinde (2010: 63) bu motiflerin şablon (baskı kalıp) tekniği ile bezenmiş olduğunu belirtmiştir. Dilimlerin orta noktasında ve köşelerde dönemin süsleme motiflerinden palmet ve ayaklı kâse motifleri yer almaktadır. Kubbe yüzeyleri gölgeli bir üslupta soyut bitkisel motiflerle süslenmiş, kubbenin kenar bordürleri ise meander, kurdele, kordon ve âşık yolu olarak isimlendirilen motifler ile süslenmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1996: 8) (Resim- 12 ve 13). Kubbenin tam orta noktasında ise avize yer almaktadır. Tavan ile kubbe birleşimleri mavi desenli bordür ile birbirinden ayrılmıştır. Yan kubbelerin etek kısımlarında ise sarı ve mavi zemin üzerine işlenmiş Klasik Osmanlı süsleme motiflerinden rumî grubunda yer alan soyut motiflerle süslü dendanlı paftalar görülmektedir (Kafkas, 2010: 64). Kubbeyi kuşatan tavan birimlerinin bir tanesi yeşil zemin üzerinde beyaz dairesel formun içinde sarı, kahverengi ve kırmızı renklerde iri bir gülbezek yer alacak şekilde yapılmıştır. Gülbezek bezeme sanatında kusursuzluğu ve birliği simgeleyen gül motifidir. Bu birimin içinde merkezden dışa doğru ışınal bir düzenleme yer almaktadır. Motifin her yaprağında aynı formda küçük çiçek motifleri bulunmaktadır. Göbek sarı, yeşil ve bordo renklerle renklendirilmiştir. Merkezde oyma bir kabara yer almaktadır. Kubbeyi kuşatan bir diğer birimde ise oval biçimli göbek, yeşil zemin üzerinde, kahverengi ve sarı boyalı çeşitli yapraklardan ve çiçeklerden oluşan bir bezeme yer almaktadır (Resim- 11). İç mekânda kalem işi süslemelerin bazı yerlerine siyah ve nefli yeşil renklerinde kontur uygulanarak motifler iki ve üç boyutlu olarak hacimlendirilmiştir (Kafkas, 2010: 65). Kubbelerde yoğun olan kalem işleri duvar ve pencere kenarlarında oldukça yalındır. Duvar ve tavan birleşimlerinde kiremit rengi bordür uygulanmıştır.

Semahanenin inşa sistemi olarak yığma strüktürde yapılmasından dolayı ana mekân iki parçaya bölünmüş ve dış cephe duvarından 3,60 m uzunluğunda dik duvar parçaları çıkartılarak strüktürel olarak açıklığın geçilebilmesi ve kemer dizileri ile iç merdivenin taşıtılabilmesi mümkün olmuştur (Resim- 8). İç mekân alt ve üstte toplam iki sıra halinde kırk dört adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Kütahya ve Galata Mevlevihanelerinde olduğu gibi iç mekân çift sıra pencerelerden aldığı ışıkla gayet aydınlık ve ferahdır (Resim- 3, 5, 7 ve 8). 1980 öncesi yapılan onarım sırasında batıda

yer alan alt ve üst mahfil kapıları pencereye dönüştürülmüş, pencerelere revzen ve korkuluklar takılmıştır. Kesme taş duvarın iç mekânda sıva yapıldığı, kubbe içinin ve ikinci sıra pencerelerin alt hizasından itibaren kubbeye kadar olan bölümde özellikle pencere çevrelerinde gölgeli üslupta palmet motifi kalem işi bezemeler ile pencerelerin vurgulandığı, alt sıra pencerelerde de aynı uygulamanın yapıldığı görülmektedir (Resim 9-10). Parla'nın rölövesinde alt sıra pencerelerde de revzenler görülmekte iken günümüzde üst sıra pencerelerde revzenler dikkati çekmekte; alt sırada ise üzeri sabit kanatlı pencere dizilerinin iki kanatlı içe açılan pencerelerden oluştuğu ve iki sıra kayıt ile pencere kanatlarının yatayda üç bölüme ayrıldığı, dış tarafta ise demir korkuluklarla örtüldüğü görülmektedir (Resim 10). İç mekâna daha fazla doğal ışık almayı sağlamak amacıyla pencere boşluğunun genişlikleri dış cephede 1,10 m, iç mekânda ise 1,80 m yapılmıştır. Üst pencerelerin yükseklikleri 2,75 m, alt pencerelerin parapet duvarı yükseklikleri ise 1 m'dir. Pencere doğramalarının üst başlığı düz iken; pencere boşluklarının iç mekâna bakan kısmında üst kısımları basık kemer şeklindedir (Resim- 7 ve 10). Üst pencerelerin aralarında her bir pencere modülü kiremit rengi zemin üzerinde açık mavi şeritle ayrılmıştır. Dış cephede üst pencereler saçak kornişinin altında üç dilimli Barok kemer yüzeylerinin ortasına yerleştirilmiş olup bu pencere düzeni binanın dört yanında da devam etmektedir (Resim 7). 2,65 m enindeki yatay bir silme ile ikiye, üst sırada sütunçeler alt sırada ise plasturlar ile düşey bölümlere ayrılmış 12 m yüksekliğindeki dış cephede eklektik üslubun önemli cephe özelliklerinden üçgen alınlıklı dikdörtgen pencereler yer almaktadır. Üst sıradaki sütunçelerin korent başlıklı olduğu görülmektedir. Alt pencereler ile üst pencereler arasında da bir bant yer almaktadır (Resim 7). Kapının genişliği 2,45 m, yüksekliği ise 3,50 m olup her iki yanında mermerden yarım payeler yer almaktadır. 1767 yılına ait onarım keşif raporuna göre Mevlevihane'nin saçaklı bir kapısı bulunmaktaydı. Günümüzde yer alan saçak ise form ve detayları itibariyle özgün değildir (Resim 7). Kapının girişinde 3 rıhtlı bir giriş sahanlığının yer aldığı; ancak bu sahanlığın Parla'nın rölövelerinde (1980: 51) mevcut olmadığı da görülmektedir.

Batı cephesinde yer alan ve üst kattaki bacılar bölümüne çıkan iki kollu çift beyzi merdivenler ise binanın görünümüne karakteristik bir özellik katmaktadır (Resim 7). Barok üslup özelliği taşıyan beyzi merdiven 17. ila 19. yüzyıl Osmanlı sivil mimarisinde yaygın olarak kullanılan bir yapı elemanı olup bu örnekte dinî mimaride kullanılması önem arz etmektedir. Bu merdivenler toplamda 24 rıhtlı olup merdiven kollarının genişliği ise 1,20 m'dir. Bina cephanelik olarak kullanıldığı dönemde beyzi merdivenlerin arasındaki boşlukların gözetleme kulesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Milli Savunma Bakanlığı'na 1948 tarihli yazısında da Milli Savunma Bakanlığı tarafından kullanılan Mevlevihane'nin dış merdivenlerinin yıkıldığı, kitabelerinin çimento ile kaplandığı bildirilmiştir (Çal, 1990: 359). 1994- 2005 yılları arasında yapılan restorasyon çalış-

maları sırasında Birinci Dünya Savaşı'nda yıkılmış olan bu merdivenler aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir (Kafkas, 2010: 63).

Mahfil katına cepheden çıkan bu merdivenlerin sona erdiği ve kata giriş yapılan kapıların üzerinde yapılmış bulunan ahşap saçakların Parla'nın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan rölöve çalışmalarında ve eski fotoğraflarda yer almadığını, bu saçakların sonradan eklendiğini görmekteyiz. İki merdivenin ortada bulunduğu sahanlığın alt kısmı da ters köşebent kemer şeklinde olup bu bölümde bir pencere yer almaktadır. Galata Mevlevihanesi'nde de üst kat mahfiline benzer bir merdivenle çıkılmakta ise de Gelibolu'daki örneğin aksine bu merdiven iç mekânda yer almakta ve dış cepheyi görsel açıdan etkilememektedir (Resim 3 ve 7). Ayrıca Galata Mevlevihane'sinde bacılar kısmı alt katta olup ahşap kafes ile sema alanından ayrılmakta iken; Gelibolu Mevlevihanesi'nde üst katta yer alan bacılar kısmı ahşap torna işi korkuluklar ile sema mahallinden ayrılmaktadır.

İç mekânın güney duvarında kenarlarında sütunlar bulunan mermerden düz bir alınlık ile pekiştirilen somaki mermer taklidi bir mihrap yer almaktadır. Genişliği 1,60 m, yüksekliği ise 7,74 m olan mihrabın alınlığının üst hizası ikinci kat pencereleri ile aynı hizada bitirilmiştir. Mihrap yıldız bordürlü, ortası abartılmış üç dilimli geniş silmeli bir kemerle çevrilidir. Nişteki kırmalı sarı mukarnasın alt kısmı bordo rengi saçaklı ve kordonlu perde motifleri ile süslüdür. Köşeliklerde ise Türk-Ampir üslubu motiflerinden yaprak çelenkleri ve gülcüler yer almaktadır. Nişin kenarları da Ampir üslubunun süsleme motiflerinden "diş- tespihini andıran boncuk" motifleri ile süslenmiştir (Kafkas, 2010: 65). Mihrabın üst köşelerinde de Türk Ampir üslubu motiflerinden güneşi simgeleyen iri gülcüler yer almaktadır. Mihrabın üzerinde ise kitabe yer almaktadır. Yazıcı (2010: 84) eserinde Hulusi Efendi imzalı bu mihrap yazısına dikkati çekmektedir (Resim 15). Mihrap dış cepheden algılanmazken plan kurgusu açısından benzerlikler bulunan Galata Mevlevihanesi'nin mihrabı dış cepheye doğru taştırılmıştır.

Kuruluşundan itibaren Mustafa Daniş Dede'nin şeyhliği döneminde başlayarak son şeyhi Burhaneddin Efendi dönemine kadar olan süreçte altı kez onarım geçiren Mevlevihane'nin doğu taç kapısı üzerine Hüseyin Azmi Dede'nin şeyhliği döneminde güneş ışıklı tuğralı bir kitabe yerleştirilmiştir (1840). Yine aynı şeyh tarafından batı taç kapısı üzerine de bir onarım sırasında bir kitabe yerleştirilmiştir (1851). Kitabe 19. yüzyılın seçkin ta'lik hattatlarından Melek Paşa torunu Ali Haydar'a aittir. Hattat Ali Haydar'ın Dolmabahçe ve Ortaköy Camileri ile Kasımpaşa Mevlevihanesi, Selimiye Kışlası ve Kabataş Rıhtımı Kitabeleri'ni de yazdığı bilinmektedir. Mevlevihane'nin semahane- türbe binası ise Sultan II. Abdülhamid zamanında yenilenmiş olup sadece yenileme ve onarım değil; aynı zamanda genişletmenin de yapıldığını semahanenin giriş kapısı üzerinde yer alan ve hattat Hulusi

Efendi tarafından ta'lik hat ile yazılmış bulunan kitabeden öğrenmekteyiz (Yazıcı, 2009: 84) (Resim- 6). Bu kitabede Mevlevihane'nin yapımına ilişkin tanımlayıcı bilgileri görmek mümkündür:

"Muhterem evliyaullah ricalinden çok bilgili Ağazade Muhammed Dede Efendi hazretleri tarafından bina edildi ve sonradan baba şan şeref sahibi hazret-i şehriyari Abdülmecid Han Gazi hazretlerinin yardımları ve izinleriyle Mustafa Dede'nin oğlu Hacı Hüsameddin Dede'nin gayret ve çalışmasıyla sağlamlaştırıldı ve genişletildi ve Hacı Hüsameddin Dede oğlu Mustafa Daniş Dede Efendi de yeniden inşasına başladı ve Allahın yardımıyla temize çıkması olmuştur. Hazreti Gazi II. Abdülhamid Han zamanında hala post-nişin bulunan Mustafa Daniş Dedeoğlu Burhaneddin Dede Efendi'nin gayretiyle iyi bir halde bin üç yüz on yedi senesinde tamamlanmıştır. 1900 - YAZAN

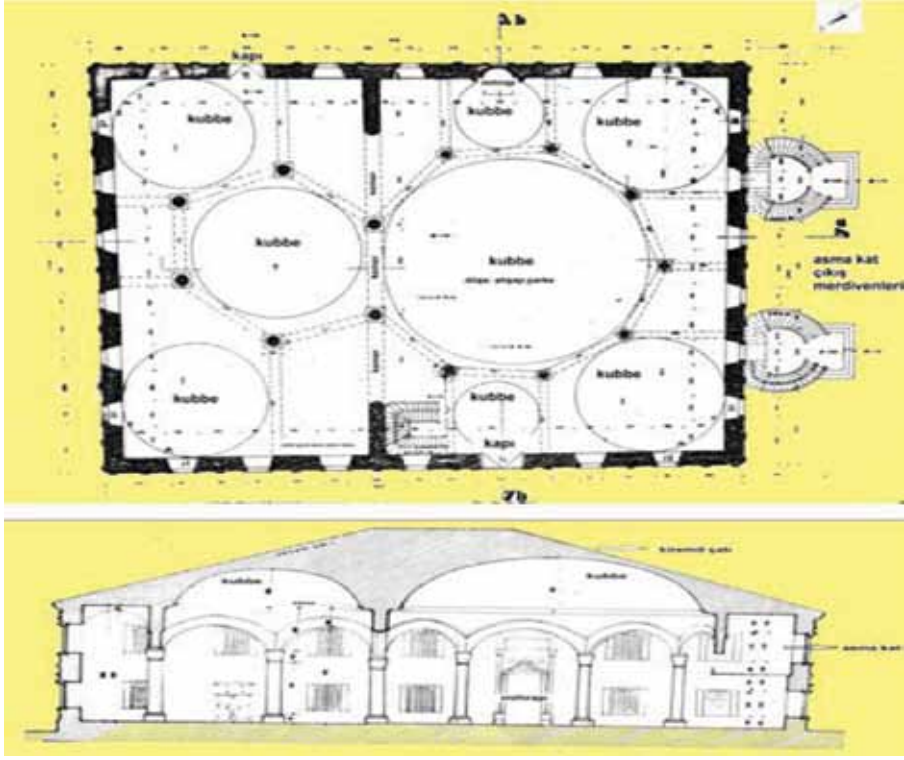
Mevlevihane'nin tüm bu eşsiz mimari mekân özelliklerine rağmen hem batı hem de doğuda yer alan taç kapılarının bakımsız bir halde olması ve kapı portalı içine yapılan briket duvarın Mevlevihane'nin tarihi özelliklerine aykırı bir uygulama olması düşündürücüdür (Resim- 15). Restorasyon sırasında türbe ile semahaneyi ayıran yüksek korkuluk ile türbe bölümündeki sandukaların ve mesnevihan kürsüsünün ise yerine konmadığını da görmekteyiz. Restorasyon sonrası yapının geçmişteki özgün motif, renk ve hat özelliklerine uyulmadığı uzmanlarca da belirtilmektedir (Kafkas, 2010: 69). İç mekânda yer alan elektrik, ses ve iklimlendirme tesisatı uygulamaları da tarihi mekân atmosferi ile uyuşmayacak şekilde yapılmıştır. 24 Mayıs 2014 tarihinde meydana gelen Richter ölçeğine göre 6,5 büyüklüğündeki deprem sonrası Çanakkale Afet ve Acil Durum Müdürlüğü ekipleri tarafından yapılan inceleme sonucunda Mevlevihane'nin bazı bölgelerinde özellikle kubbesinde oluşan siva dökülmelerinin önemli bir hasar meydana getirdiği belirtilerek yapı ziyarete ve törenlere kapatılmıştır (<http://www.sondakika.com/haber/haber-depremden-etkilenen-gelibolu-mevlevihanesi-6182971/>).

Resim 6-a ve 6-b: Solda Gelibolu Mevlevihanesi'nin eski görünümü (Ünal Demirarslan Arşivi), sağda semahane kapısı üzerinde yer alan kitabe (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir) görülmektedir.

Resim 7-a ve 7-b: Solda Gelibolu Mevlevihanesi'nin günümüzde batı cephesi ve sağda kuzey cephesi görülmektedir (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).

Resim 8-a ve 8-b: Üstte Gelibolu Mevlevihanesi zemin kat planı ve altta kesiti görülmektedir (Parla, 1980: 51) (Şekiller yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir).

Resim 9: Gelibolu Mevlevihanesi iç mekânından panoramik görünüm, mihrap ve sema mahalli görülmektedir (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).

Resim 10: Sema mahallinden giriş ve üst mahfil katına çıkan merdivenlerin görünümü (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).

Resim 11-a ve 11-b: Solda büyük kubbe ve tezyinatı ile sağda kemer tezyinatı görülmektedir (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).

Resim 12: Büyük kubbenin eteklerinde 20 ayrı kartuş içine ta'lik hat ile yazılmış sema gazel görülmektedir (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).

Resim 13: *Büyük kubbe süsleme detayları görülmektedir (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).*

Resim 14-a ve 14-b: *Solda Sema mahallinden üst kat mahfillerine bakış ve sağda üst kat mahfilinin metal kelepçeler ile kornet başlıklı sütunlara bağlanma detayı görülmektedir (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).*

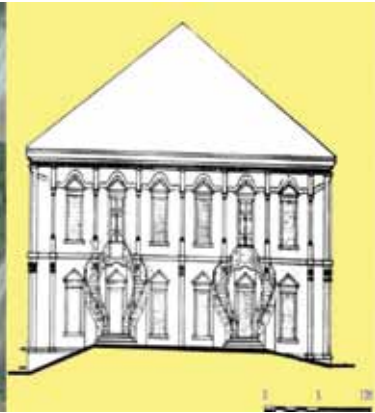
Resim 15-a ve 15-b: Solda mihrap ve sağda batı kapısı görülmektedir (Fotoğraf yazar tarafından belgelenmiştir).

5. Bulgular

Elde edilen araştırmalar sonucu yapılan onarımlar sırasında binanın bazı değişikliklere uğradığını, ancak bütünsel anlamda özgünlüğünü koruduğunu görmekteyiz. Elde edilen bulgular ışığında yapının mimari künyesi çıkarılmış olup aşağıda Tablo-1’de verilmiştir.

Mevlevihane külliyesi vaziyet planı.

Mevlevihane Batı görünüşü (Parla, 1980: 51)

Tablo 1: *Gelibolu Mevlevihanesi mimari künyesi.*

Mimar: Bazı yazılı kaynaklarda Mustafa Ağa olarak belirtilmekte olup bu bilgi kesin değildir.	Cephe özellikleri: Yatay ve düşey bölüntüler ile vurgulanan pencere ve kapı boşlukları, üç dilimli Barok kemer dizileri, korent başlıklı sütunçeler ve plastırlar, üçgen alınlıklar.
Yer: Gelibolu- Çanakkale	Cepheye ilişkin malzeme: Taş, küfeki taş.
Tarih: İlk kuruluş 17. yüzyıl. Günümüzde mevcut bulunan semahane binasının yapım tarihi 19. yüzyıl.	Örtü türü ve örtü malzemesi: Kıрма, eğimli çatı; alaturka kiremit kaplama.
Kültür dönemi: Osmanlı son dönem.	Bina türü: Dinî yapı.
Bezeme: Hat işçiliği, kalem işi, ahşap oyma ve torna işçilikleri ile mermer ve yaldız işçilikleri iç mekânda mevcuttur. Restorasyon sonrası yapının geçmişteki özgün motif ve renklerinin birebir uygulanmadığına ilişkin tereddütler yer almaktadır.	Teknik donatı: Restorasyon çalışmaları sonrasında elektrik, ses sistemi, iklimlendirme, dış alanda su tesisatı mevcuttur.
Arazi ve ana bina alanı: Arazi alanı 33.000 m ² , ana bina alanı 1001m ² 'dir.	İşlevsel özgünlük durumu: Sadece turizm ve kültür amaçlı sema törenleri ve tasavvuf kültürünü tanıtıcı toplantılar yapılmaktadır.
İnşaat sistemi: Kâgir yapı- kesme taş duvar.	Fiziksel özgünlük: Büyük ölçüde yenilenmiş.
Stil: Eklektik bir anlayış gösteren Türk Ampir Stili- Geç dönem Osmanlı mimarisi.	Onarımlar: İlk onarım: 1767, İkinci onarım: 1805, Üçüncü onarım: 1840, Dördüncü onarım: 1850-51, Beşinci onarım: 1899-1900, Altıncı onarım: 1908, Yedinci onarım: 1994-2005. 24 Mayıs 2014 tarihinde meydana gelen deprem sonrası onarım gerekmektedir.
Plan özellikleri: Dikdörtgen planlı, asma katlı. Sema mahalli çokgen.	Tescil durumu: Tescilli.
Günümüzdeki kullanım şekli: Müze olarak kullanılmakta olup sema törenleri vb. törenler için aktif halde iken 24 Mayıs 2014 tarihinde meydana gelen Richter ölçeğinde 6,5 büyüklüğündeki deprem sonrası gerekli onarım gerçekleşene kadar ziyarete ve törenlere kapatılmıştır.	Sağlık durumu: 24 Mayıs 2014'de meydana gelen Richter ölçeğinde 6,5 büyüklüğündeki deprem sonrası önemli derecede hasar almış olup onarılması gerekmektedir.
Mal sahibi: TC Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü.	
	İşletmeden sorumlu kuruluş: Gelibolu Mevlevihanesi'ni Tanıtma ve Yaşatma Derneği.

Sonuç

Gelibolu Mevlevihanesi dinî ve kültürel alanda yörenin ve Türkiye'nin önemli yapılarından biri olarak tarihte yer almıştır. 17., 18. ve 19. yüzyıllar ile 20. yüzyılın başlarında Gelibolu şehrinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile Mevleviliğin gelişimini yansıtan yapı, Tanzimat döneminin mimari üslubu, iç tezyinatı ve karakteristik yönleriyle geç dönem Osmanlı mimarisini özelliklerini taşıyan önemli bir eserdir. Plan ve mekân özellikleri açısından Galata Mevlevihanesi ile benzerlikler göstermekle beraber sema mahallinin dokuzgen formda olması ile Galata Mevlevihanesi'nden farklılık arz etmektedir. Konya Mevlana Dergâhı gibi bünyesinde kütüphane barındıran ve Konya Mevlana Dergâhı'ndan sonra ikinci önemli ve dünyanın en büyük Mevlevihanesi olarak kabul edilen bu büyük Mevlevihane külliyesinin semahane-türbe binası özellikleri bakımından Kütahya, Yenikapı, Bahariye Mevlevihaneleri ile Konya Mevlana Dergâhı'nda olduğu gibi türbenin semahane binasına bitişik olarak inşa edildiği görülmektedir.

Türk-İslam mimarisinin önemli özelliklerinden biri olan merkezi mekân gelenliğini yansıtan yapının özellikle sema mahalli üzerinde yer alan büyük kubbesi İslam tasavvufunda önemli bir yeri olan Allah, evren, sonsuzluk, ahiret, gök gibi kavramları tüm ihtişamı ile yansıtan önemli bir örnektir.

Günümüze dek ayakta kalabilen planlama özellikleri açısından çokgen formlu, galerili ve sema ayinine uygun düzenlenmiş semahane-türbe binası kısmen özgünlüğü bozulmuş olsa da Mevlevi kültürünün gelecek kuşaklara iletilebilmesi için özenle korunmalıdır. Mevlevihane külliyesine ait diğer yapıların günümüze dek ulaşamamış olmasının yanı sıra, külliye alanının ve çevresinin düzensiz yapılaşma içinde kalması, bilhassa külliyenin askeri hastaneye bakan doğu yönüne gereken önemin verilememesi, askeri garnizon içinde kalan yapının halen daha kullanılıyor olmasına rağmen tarihsel özelliklerine uygun şekilde bir onarım görmemiş olması Mevlevihane'nin ihtişamını gölgelemektedir. Mevlevihane'nin son yenileme çalışmalarından sonra halen kısmen de olsa işlevini sürdürmesi Mevlevilik ve tasavvuf kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- AKIN, G. (1990). *Asya merkezi mekân geleneği*. Ankara: Kültür Bakanlığı /1220, 38.
- ALTUĞ, O. (2008). Gelibolu Mevlevihanesi kubbe kuşağında yer alan ta'lik hatların restorasyon sonrası durumu ve yazıların yeniden yazılması için uygulamalı öneriler. *Gelibolu Değerleri Sempozyumu*. 27-28 Ağustos 2008, Gelibolu.
- AYAŞLI, M. (2011). *Pertev Bey'in üç kızı, iki kızı ve torunları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- AYVERDİ, S. (2003). *Boğaziçinde tarih*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BAKIRCI, N. (2007). Konya Mevlevi Dergâhı. *İstem Dergisi*.10: 193-204.

- CEVAD, A. (1895). *Memalik-i Osmaniye'nin tarih ve coğrafya lügati*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 676-677.
- ÇAL, H. (1990). Türkiye'de Cumhuriyet devri taşınmaz eski eser tahribatı ve sebepleri. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Ankara. 3: 353-380.
- DAĞLI, Y., KAHRAMAN, S. ve SEZGİN, İ. (2001). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DAYIOĞLU, S. (2003). *Galata Mevlevihanesi*. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- DELESPİNE, C. J. B. (1735), *Mémoires du chevalier d'Arvieux*. Paris: Avis.
- DEMİRARSLAN, D. (2013). Gelibolu'da değişen yerleşim kültürü ve geleneksel konutlardan apartmanlaşmaya dönüşüm. *Uluslar arası Gelibolu Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*. Mayıs 2013: 445-462, Çanakkale.
- DEMİRCİ, S. ve ÖSEN, S. (2012). Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesi sürecinde Mevlevihanelerin durumu: Yenişehir Mevlevihanesi örneği. *SDU Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 26: 1-6.
- DİZDARZADE, H. (2010). *İstanbul Mevlevihaneleri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- FAROQUI, S. (2002). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4.baskı.
- GÖLPINARLI, A. (1983). *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- GÜLER, İ. (2005). *Dine yeni yaklaşımlar*. Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 611.
- İRDESEL, M. (2003). *Gelibolu ve yöresi tarihi*. Gelibolu: Geltur Turistik Yayımcılık. *İslam Ansiklopedisi: Gelibolu- Haddesenâ*. (1996). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayını: 6-11.
- KABAKLI, A. (1987). *Mevlâna*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KAFKAS, M., E. (2010). Gelibolu Mevlevihanesi iç mimari tezyinat programı. *Sanat Tasarım Dergisi*. 1 (1): 61-70.
- KAHRAMAN, S., A. (2010). *Evliya Çelebi seyahatnamesi: Akkırman, Belgrad, Gelibolu, Manastır, Özü, Saraybosna, Slovenya, Tokat, Üsküp*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KARPUZ, H. (2010). Balkanlardaki Mevlevihanelerden günümüze kalanlar. *Dünyada Mevlana izleri*. SÜMAM Yayınları: 5, Bildiriler Serisi: 2.
- KOÇ, S. (2012), http://www.giv.org.tr/media/dokuman/bahariye_mevlevihanesi.pdf, Erişim tarihi: 25.07.2014.
- KOSTOF, S. (1992). *Geschichte der architektur*. Stuttgart: Dt. Verlag-Anst.
- KUBAN, D. (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.
- OCAK, A.Y. ve FAROQHI, S. (1986). Zaviye. *İslam ansiklopedisi*. XIII: 468.
- ÖZÖNDER, H. (1996). Kütahya Mevlevihanesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2: 69-89.

- ÖZTEKİN, Ö. (2012). Ontolojik boyutta döngüsel süreklilik – değişim ve dönüşümü imgeleyen görsel sembollerle şiirin biçim düzeyinde bilinçli deformasyonu: Divan şiirinde deyişbilimsel bir ön inceleme alanı olarak biçimsel sapmalar. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turc*, 7/3: 2139- 2155.
- ÖZTÜRK, N. (2001). Rumeli fetihlerinde boz atılar. *Avrupa'ya İlk Adım Uluslararası Sempozyumu. 1 Kasım 1999*, İstanbul.
- PAKALIN, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Cilt II. İstanbul: MEB Yayınları.
- PARLA, E. (1980). Gelibolu Mevlevihanesi rölövesi. *İTÜ Mimarlık Fakültesi MTRE bülteni*, 11-12: 51-54.
- SAMİ, Ş. (1889). *Kamus'ul alam*. İstanbul: Mihran Matbaası, cilt 2.
- SEÇKİN, A. (2010). Türkiye'deki önemli Mevlevihaneler ve Mevlevihanelerin yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün rolü. *SÜMAM Yayınları, 5/Bildiriler Serisi: 2: 1-46*.
- ŞİMŞEK, S. (2007). Avrupa ile Asya arasında önemli bir geçiş noktası Gelibolu'da tarikatlar ve tekkeler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22: 251-310.
- VİTRUVİUS. (2005). *Mimarlık üzerine on kitap*. İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- TANMAN, B. (1991). Azaplar Namazgâhı Gelibolu, *İslam ansiklopedisi*. 4.cilt Madde 6.
- TANRIKORUR, B. (1996). Mevlevi tekkesinin kalbi: Semâhane. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2: 207- 215.
- TANRIKORUR, B. (2000). *Türkiye Mevlevihanelerinin mimari özellikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- TUĞLACI, P. (1985). “*Gelibolu*” *Osmanlı şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- TÜRKER, A.Ç. (2006). The Gallipoli Caste in the Byzantine period. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 175-198.
- YAZICI, G.E., (2009). *Gelibolu Mevlevihanesi ve Gelibolu'da Mevlevilik*. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı.
- YAZICI, M. (2010). Gelibolu'da Mevlâna izleri. *SÜMAM Yayınları: 5, Bildiriler serisi: 2: 507-520*.
- YÜCEL, E. (1979). Galata Mevlevihanesi. *Arkitekt Dergisi*, 379: 134-136. <http://www.haberler.com/tarihi-gelibolu-mevlevihanesinin-bahce-duvari-3363207-haberi/> Erişim tarihi: 08.02.2012. http://www.hanartmimarlik.com/projeler_kasimpasamevlihanesi.html, Erişim tarihi: 24.07.2014. <http://www.itusozluk.com/gorseller/kas%FDmpa%FEa+mevlevihanesi/436017>, Erişim tarihi: 24.07.2014. <http://www.akanttasarim.com/projeler/bahariye-mevlevihanesi-rolove-restitusyon-restorasyon-ve-cevre-duzenleme-projesi.htm>, Erişim tarihi: 24.07.2014. <http://www.restorasyonforum.com/haberler/tokattaki-tarihi-mevlevihane-mimari-yapisiyla-begeni-topluyor-t5117.0.html>, Erişim tarihi: 25.07.2014. <http://www.sondakika.com/haber/haber-depremden-etkilenen-gelibolu-mevlevihanesi-6182971/>, Erişim tarihi: 28.07.2014. muze.semazen.net, Erişim tarihi: 31.07.2014.

